

Kadın Emegini Farklı Boyutlarıyla Düşünmek

Aslıcan Kalfa-TOPATEŞ*

Makal, Ahmet ve Toksöz, Gülay (der.) (2012), *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emegi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.

Kadın emegi konusu sosyal bilimlerde, 1970'li yıllardan itibaren sosyalist feminist ve maddeci feministlerin çözümlemeleriyle ilerleyen bir çalışma alanı olmuş, özellikle Lise Vogel, Susan Sontag, Heidi Hartmann, Eli Zaretsky, Mariarosa Dalla Costa gibi feminist kuramcılar, kadının ev içi emeginin değersizleştirilmesiyle ilgili son derece değerli araştırmalar yapmışlardır. Birleşmiş Milletler'in Kadın On Yılı olarak ilan ettiği 1975–1985 yılları arasında kadın

* Arş. Gör., A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü.

emeğiyle ilgili çalışmaların sayısı artmıştır. Türkiye’de ise kadın emeğiyle ilgili çalışmaların öncesi var olmakla birlikte, bu konudaki araştırmalar özellikle 1980’li yıllarda gelişen kadın hareketinin etkisiyle yapılmaya başlanmıştır. Türkiye’de sınırlı düzeyde yapılmış kadın emeği çalışmalarına olan ilginin son yıllarda artması ve kadın emeğiyle ilgili nitelikli araştırmaların çoğalması, konuyla ilgili bilgi birikiminin sağlanması açısından son derece olumlu bir gelişmedir. Prof. Dr. Ahmet Makal ve Prof. Dr. Gülay Toksöz’ün derledikleri “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği” adlı kitap da, yer verdiği son derece özgün ve kapsamlı makalelerde, kadın emeğini tarihsel, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla ele almasıyla, son zamanlarda Türkiye’de kadın emeği ile ilgili yapılmış çok değerli çalışmalardan biri. Kitap bu yönüyle hem konuyla ilgilenen araştırmacılar, hem de kadın emeği konusunu genel hatlarıyla ve farklı boyutlarıyla tanımak isteyenler için son derece yararlı bir kaynak.

Kitapta Prof. Dr. Nermin Abadan Unat, Prof. Dr. Yıldız Ecevit, Prof. Dr. Ahmet Makal, Prof. Dr. Gülay Toksöz, Emekli BM ILO Türkiye Direktörü Gülay Aslantepe, Prof. Dr. Ferhunde Özbay, Doç. Dr. İpek İlkakaracan, Prof. Dr. Şemsa Özar, Prof. Dr. Belkıs Kümbetoğlu-Doç. Dr. İnci User-Yrd. Doç. Dr. Aylin Akpınar, Prof. Dr. Mine Göğüş Tan-Doç. Dr. Özlem Şahin-Arş. Gör. Yalçın Özdemir ve Prof. Dr. Gülay Günlük Şenesen’in makaleleri bulunuyor. Bu çalışma, 25 Ekim 2010 tarihinde Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Sosyal Politika Araştırma ve Uygulama Merkezi ve Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından düzenlenen, kadın emeği alanında çalışan önemli araştırmacıların ve kadın çalışmaları alanının Türkiye’deki önde gelen akademisyenlerinden Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’ın katılımıyla gerçekleşen “Geçmişten Günümüze Kadın Emeği” adlı konferansta sunulan bildirielerin daha geniş kapsamlı makaleler haline getirilmesiyle oluşturuldu. Kadın emeği çalışmaları alanına çok önemli katkılar yapan kitap, konunun farklı boyutlarını ele alan, ilginç ve değerli çalışmalardan oluşuyor.

Kitapta yer alan araştırmalardan, Prof. Dr. Nermin Abadan-Unat’ın göç konusuyla ilgili yaptığı engin çalışmalarının bir yansıması olan, “Türkiye’den Göç Hareketleri ve Kadın Emeği” başlıklı makalesi 1950’li yıllardan itibaren Türkiye’den başlayan emek göçünün zaman içindeki seyrinde, kadınların göç sürecinde ne şekilde yer aldıklarını aktarır ve deneyimlerine ışık tutarken, Gülay Aslantepe’nin “Kadın İstihdamının Artırılması ve ILO Sözleşmeleri” adlı makalesi Türkiye’de kadın istihdamının artırılmasıyla ilgili olarak uygulanan politikaları ILO Sözleşmeleri ekseninde yorumluyor. Prof. Dr. Şemsa Özar, “Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Kadın Emeği ve İstihdamı Politikaları: Kadın Hareketi, Sendikalar, Devlet ve İşveren Kuruluşları” başlıklı makalesinde günümüzde kadın emeğini gündeme getiren siyasal aktörlerin 1980’den itibaren izledikleri politikaları ve konuyla ilgili tutumlarını değerlendirirken Prof. Dr. Belkıs Kümbetoğlu, Doç. Dr. İnci User ve Yrd. Doç. Dr. Aylin Akpınar “Gıda, Tekstil ve Hizmet Sektörlerinde Kayıtdışı Çalışan Kadın İşçiler” başlıklı, ortak kaleme aldıkları

makalelerinde Türkiye'nin beş ilinde gerçekleştirdikleri bir alan araştırmasının bulgularını okuyucuyla paylaşıyor ve kayıtdışı çalışan kadınların çalışma yaşamında maruz kaldıkları birçok olumsuzluğu, ekonomik ve sosyal riskleri gözler önüne seriyorlar. Yine çok yazarlı bir makale olan “Kadın Öğretmenler ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliklerinin Derslikte Yeniden Üretimi: Etnografik Bir Çalışma” adlı araştırma, Prof. Dr. Mine Göğüş Tan, Doç. Dr. Özlem Şahin ve Arş. Gör. Yalçın Özdemir tarafından kaleme alınmış. Tan, Şahin ve Özdemir, eğitim hayatında toplumsal cinsiyete dayalı ilişkileri çözümlüyor ve bunu yaparken öğretmen ve öğrenciler arasındaki ilişkilerin, eğitimin hiyerarşik ve toplumsal cinsiyete dayalı özelliklerini nasıl yeniden ürettiğini ortaya koyuyorlar. Prof. Dr. Gülay Günlük Şenesen'in çalışması ise “Üniversite Üst Yönetiminde Kadınların Konumu: Türkiye’de 1990’lardan 2000’lere Ne Değişti?” başlıklı. Günlük Şenesen, Türkiye’de kadınların üniversitede karşılaştıkları camdan tavanın, son yıllarda değişen kamu yönetimi politikaları ve yükseköğretimde piyasalaşma çerçevesinde nasıl kalınlaştığına dair çözümlenmeleriyle birlikte, akademideki toplumsal cinsiyet dinamiklerine dair zengin veriler sunuyor.

Kitabın en dikkat çekici noktası, kadın emeğini tarihsel bağlamda değerlendiren, bu anlamda, konuyla ilgili Türkiye’de sınırlı olan yazına çok önemli katkılar yapan makalelere yer vermesi. Bu çerçevede, Prof. Dr. Ahmet Makal ve Prof. Dr. Ferhunde Özbay’ın araştırmaları burada muhakkak anılmalı. Makal “Türkiye’de Kadın Emeğinin Tarihsel Kökenleri: 1920–1960” başlıklı makalesinde, uzun zamandır yaptığı emek tarihi çalışmalarının ışığında, konunun üzerinde çok fazla durulmayan kadın boyutunu son derece titiz ve kapsamlı bir şekilde ele alıyor. Makale, Batı ülkelerine göre daha geç sanayileşen Osmanlı İmparatorluğu’ndaki sınaî üretimde, tahmin edildiğinin aksine önemli oranda bulunan kadın işçilerin, erkek işçilerle olan çok boyutlu farklılıklarını gözler önüne sererek o dönemki sınaî ücretli emeğin yapısını cinsiyete dayalı değişkenlikleriyle, bütünlüklü bir şekilde kavramamızı sağlıyor. Makale 1920–1960 yılları arasında, Türkiye’de kadın emeğinin tarihsel kökenlerini, Osmanlı İmparatorluğu’ndan devralınan miras ışığında derinlikli bir biçimde çözümlerken, Osmanlı döneminde kadın emeğinin evlerden atölyelere, atölyelerden fabrikalara nasıl geçtiğini ve Cumhuriyet döneminde Türkiye’de kadın emeğinin nasıl bir niteliksel ve niceliksel yapıya kavuştuğunu, kadın işçilerin çalışma koşullarını, hukuksal boyutlarını da ele alarak, ayrıntılı bir şekilde aktarıyor; ayrıca kadınların sendikal örgütlenme deneyimlerine de yer veriyor.

Yine kadın emeğinin tarihsel boyutlarına yer veren bir makale olan Prof. Dr. Ferhunde Özbay’ın araştırması, ücretli ya da ücretsiz olsun, her zaman kadınlara layık olarak görülen ve değersizleştirilen ev emeğinde çalıştırılan farklı statülerdeki kadınları, Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren ele alarak, sırasıyla köle, evlatlık, hizmetçi, mürebbiye; gündelikçi, göçmen kadın işçi gibi farklı kategoriler arasında var olan ancak şimdiye kadar pek de fark edilmeyen süreklilikleri ve

geçişlilikleri görmemize olanak tanıyarak, bu sürekliliğin ne kadar ilginç bir niteliğe sahip olduğunu kavramamızı sağlıyor. Özbay bu kategorileri, benzerlikleriyle olduğu kadar farklılıklarıyla da ele alıyor. Yazarın belki de en değerli katkısı, Türkiye’de daha önce çalışılmamış, kadın emeği çalışmalarının özellikle tarihsel boyutu açısından son derece önemli ancak görünmezliğini korumuş ve zaman içinde kaybolmaya yüz tutmuş bir niteliğe sahip olan evlatlık kategorisini derin bir biçimde çözümlemesi. Hakkında Türkiye’de sınırlı sayıda bilgi bulunduğu ve artık ev emeğinde fazla kullanılmayan bir emek biçimi olduğu için veri toplaması son derece zor olan bu kategoriyle ilgili bilgileri açığa çıkarmak için Özbay, sözlü tarih çalışmalarına da başvurmuş. Araştırmacı aynı zamanda, istatistikî ve yazılı kaynakların sınırlılığının yarattığı sıkıntıyı aşmak için, o dönemki ev emeği ilişkilerini yansıtan edebiyat kaynaklarının zenginliklerini, son derece ustalıkla kullanmış. Özbay’ın izlediği bu yöntem, edebiyatın sosyal bilimlerde, özellikle tarih çalışmaları açısından ne kadar zengin malzemeler sağlayabileceğini göstermesi ve araştırma konusunu edebiyatçıların kavrayışıyla da anlamamız açısından son derece önemli. Bu ilginç araştırma, konu üzerine çok daha derinlikli ve ev emeğini bahsi geçen farklı kategorileri de içerecek şekilde ele alacak başka araştırmaların yapılmasını teşvik eden bir niteliğe sahip. Hem Makal’ın hem de Özbay’ın makalelerinde kadın emeği söz konusu olduğunda Osmanlı İmparatorluğu ile Cumhuriyet dönemi arasındaki süreklilikler göze çarpıyor.

Prof. Dr. Yıldız Ecevit’in makalesi, kadınların işgücüne katılım oranları ve kadın özgürleşmesi önündeki en büyük engellerden biri olan çocuk bakım hizmetlerinin Türkiye’deki kurumsallaşma düzeyini ve niteliğini, farklı boyutlarıyla ve “kamusal eğitim” ve “iş ve aileyi uzlaştırma” olmak üzere iki temel paradigma ekseninde ele alıyor. Ecevit, bakım hizmetlerinin Türkiye’de kurumsallaşmasının zayıflık derecesini tartışırken eleştirel bir çözümleme sunuyor ve konunun nedenlerini tartışıyor. Ecevit’in temel iddiası Türkiye’de bakım hizmetlerinin özel alanda görülmesi gereken bir aile işi olarak bugüne geldiği ve özel alanda bakım hizmetlerinin bir “kadın işi” tarafından sunulur olduğudur. Ecevit çocuk bakımı ve erken çocukluk eğitimi hizmetinin Türkiye’deki tarihsel birikimini ayrıntılı ve kapsamlı bir şekilde aktarmasıyla bu alandaki bilgilerin sistematik bir şekilde bir araya getirilmesini sağlamış. Yazar çocuk bakımı hizmetleri ve erken çocukluk eğitimiyle ilgili, 1980’lerden itibaren izlenen neoliberal politikalarla yaşanan paradigma değişiminin nedenlerini tartışarak, kadınların işgücüne katılım oranlarının düşüklüğünün hem hizmetlerin kurumsallaşamamasının nedeni, hem de sonucu olduğunu; kadınların işgücüne katılımları ile çocuk bakım hizmetlerinin birbirleriyle ne kadar yakın bir ilişkisellik içinde bulduklarını fark etmemizi sağlarken, kadın odaklı istihdam politikalarında bakım hizmetlerinin kurumsallaşmasının, öncelikli olarak gerçekleştirilmesi gerekli hedeflerden biri olduğunu düşündürüyor. Ecevit’in makalesi, politika yapımcıların da bu konuyla ilgili farkındalıklarının artması için muhakkak okunması gereken bir kaynak.

Kitabın iktisadi boyutunu, Doç. Dr. İpek İlkcaracan ve Prof. Dr. Gülay Toksöz'ün makaleleri oluşturuyor. “Feminist Politik İktisat ve Kurumsal İktisat Çerçevesinde Türkiye’de Kadın İstihdam Sorununa Farklı bir Yaklaşım” başlıklı makalesinde Doç. Dr. İpek İlkcaracan, kadınların işgücüne katılım oranlarıyla ilgili var olan sorunların nedenleri üzerine ve bu sorunları çözmek üzere geliştirilen farklı yaklaşımlara dair bilgiler sunmanın yanı sıra soruna yönelik kendi geliştirdiği model ekseninde bir çözümleme de yapmaktadır. Prof. Dr. Gülay Toksöz ise, kalkınma ve kadın ile ilgili yaptığı araştırmasında, gelişmekte olan ülkelerdeki kalkınma stratejileriyle kadın işgücüne olan talep arasındaki ilişkileri irdeleyerek Doğu Asya, Ortadoğu ve Kuzey Afrika gibi dünyanın farklı bölgelerinde kadın emeğinin kullanımıyla kalkınma arasındaki ilişkiselliği, benzerlikleri ve zıtlıkları bağlamında ele alarak kadın emeğinin makro-ekonomik yörüngesine dair çok değerli bilgiler sunmaktadır. Bu noktada Türkiye’deki duruma inceleme konusu olarak yer veren Toksöz, Türkiye’nin sanayileşme serüveninde, Cumhuriyet döneminden itibaren izlenen farklı stratejiler ve daha sonra uluslararası işbölümünde Türkiye’nin konumu bağlamında kadın emeğinin kalkınmada ne şekilde yer aldığını tartışıyor. Bu çerçevede Türkiye’de kadın emeği ve kalkınma ilişkisi ele alınırken 1930’lardan itibaren izlenen ithal ikameci sanayileşme politikalarının 2. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan ekonomik dışa açılmayla yaşadığı dönüşüm, 1960–1980 yılları arasında izlenen planlı kalkınma politikaları ve 1980’lerde izlenen ihracata dayalı sanayileşme politikaları dönemine doğru yaşanan hızlı geçiş gibi temel noktalar, sistematik bir şekilde ele alınıyor. Araştırmada, tüm bu süreçte kadınların işgücüne katılımı ile ilgili sınırlılıkların patriarkal sistem ve kapitalizmin işbirliği koşullarında Türkiye’de nasıl kökleştiği ve 1980 sonrasında izlenen politikalarla da kadın istihdamına yönelik somut önlemlerin alınmamasıyla işgücüne sınırlı katılım sorununun devamlılığına dair ayrıntılı bilgiler ve işgücüne katılım oranlarının artırılması için ne gibi önlemlerin alınması gerekliliğine dair, politika yapıcılara yönelik öneriler de yer alıyor.

Bu araştırma, Türkiye’de konuyla ilgili yazına son derece önemli ve değerli bir katkı yapmasıyla gerçekten dikkat çekici. Ayrıca, kadın emeğine dair ilginç çalışma alanlarına yer vermesine koşut olarak kadın emeğiyle ilgili nitelikli araştırmaların yapılmasını fazlasıyla teşvik eden bir niteliğe de sahip.